

ראש הישיבה, הרב מרדכי גרינברג שליט"א

שיחה לפני התקיעות, ראש השנה תשע"ד

א. אין תוקעין בער"ה

בשור"ע (סי' תקפ"א סעיף ג' בהגה"ה) נפסק שאין תוקעין בער"ה בשופר, ופי' הט"ז והמג"א כדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה. הגר"א בפירושו לספר יונה (פ"ג ג) פירש זאת עפ"י הגמ' בגיטין (נו:), וז"ל שם: "ואפשר לומר דלכך מפסיקין לתקוע בערב ר"ה, דבשלושים יום, כיוון דדש דש, ונעשה טבע, כמו שנאמר אצל טיטוס". והיינו, שהגמ' מספרת שם, שלאחר שטיטוס התריס כלפי מעלה, נכנס יתוש בחוטמו וניקר במוחו שבע שנים. יום אחד עבר לפני נפח, וכששמע היתוש את קול הפטיש המכה, נשתתק. אמר טיטוס, א"כ יש תקנה, הביאו לפניו כל יום נפח שהיה מכה וכו'. "עד תלתין יומין עבד הכי, מכאן ואילך כיון דדש דש". כלומר, לאחר שלשים יום התרגל היתוש לקול הפטיש ושוב לא נבהל ממנו, וחזר להרגלו.

מוכח מכאן שלאחר שלשים יום הופך הדבר להרגל, וע"כ איננו תוקעין תקיעות של רשות שלשים יום כדי לא להתרגל אליהן, ומפסיקין בערב ר"ה, כדי להתעורר מקול השופר שבר"ה.

אולי אפשר לומר שכוונת הגר"א בהביאו סיפור זה, לא היה רק כדי ללמדנו שאחר ל' יום "כיון דדש דש", אלא להורות לנו ענין עמוק יותר.

ב. נפש חיה ורוח ממללא

במדרש ריש פ' תזריע, דרשו חז"ל את המקרא שבתהילים (קלט, ה) "אחור וקדם צרתני". "אם זכה אדם, אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית. ואם לא זכה אומרים לו יתוש קדמך".

הדברים מופלאים. גם אם זכה, מה יועיל שיאמרו לו "אתה קדמת לכל מעשה בראשית", והרי ידוע לכל שאדם נברא ביום ששי, ואילו היתוש קדם לו ונברא ביום חמישי. האם האמירה "אתה קדמת לכל מעשה בראשית" כשזכה, משנה את העובדות?!

הרמב"ם כ' בהל' תשובה (פ"ח ה"ב), שמש"כ שלעתיד לבא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, כלומר: **הדעה** שבגללה זכו לחיי העוה"ב, והיא העטרה שלהם, כענין שאמר שלמה "בעטרה שעטרה לו אמו", ועטרה שאמרו חכמים כאן היא **הדעה**.

וכ"כ בהל' יסוה"ת (פ"ד ה"ח), **שהדעת** היא צורת האדם השלם, וע"ז נאמר "בצלמנו כדמותנו", "נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל, והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם, היא צורת האדם השלם בדעתו. ועל צורה זו נאמר בתורה 'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו' (בראשית א כו). כלומר, שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם, כמו המלאכים שהם צורה בלא גולם, עד שידמה להן. ואינו אומר על צורה זו הניכרת לעינים, שהיא הפה והחוטם והלסתות ושאר הגוף, שזו תואר שמה, ואינה נפש המצויה לכל נפש חיה שבה אוכל ושותה ומוליד ומרגיש ומהרהר, אלא **הדעה** שהיא צורת הנפש, ובצורת הנפש הכתוב מדבר 'בצלמנו כדמותנו'".

על יצירת האדם החושב והמדבר נאמר בתורה "ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה". כידוע תרגם אונקלוס "והות באדם לרוח ממללא". והנה הביטוי "נפש חיה" נזכר גם ביצירת בע"ח - "תוצא הארץ נפש חיה", ואילו שם תרגם אונקלוס "נפשא חייתא" - שני תרגומים שונים לאותו ביטוי!

שני מקורות לאדם, "ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה", מצד אחד, ובזה משתווה אדם לכל בעלי החיים שנא' בהם "תוצא הארץ נפש חיה", ומצד שני נאמר בו "ויפח באפיו נשמת חיים", ורק לאחר מיכן נאמר עליו "ויהי האדם לנפש חיה".

על בריאת האדם כתב הרמב"ן (בראשית ב ז): "ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש, יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא. ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים, להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה (בע"ח)... אבל היא רוח השם הגדול, מפיו דעת ותבונה, כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו".

מקור הרעיון הוא בספר הקנה **"מאן דנפח מתוכו נפח"**. א"כ יש באדם עניין אלוקי, מלבד הענין הארצי. צירוף שני היסודות, הגשמי והרוחני, הארץ והנפש האלוקית, היא שגרמה לאונקלוס לתרגם במקרה זה, נפש חיה - "רוח ממללא". משא"כ הבהמה שכולה מן האדמה, שם הנפש היא "נפשא חייתא".

ג. ומפליא לעשות

בביאור ברכת "אשר יצר", שסיימה הוא "רופא כל בשר ומפליא לעשות", כתב המחבר (ס' ו סעיף ג) "ומפליא לעשות - מפני שאדם דומה לנוד מלא רוח, ואם יעשה אדם בנוד נקב כחודה של מחט, הרוח יוצא. והאדם מלא נקבים ורוחו משתמרת בתוכו, הרי זה פלא".

והרמ"א שם כתב פירוש נוסף: "ועוד יש לפרש, שמפליא לעשות במה ששומר רוח האדם בקרבו וקושר דבר רוחני בדבר גשמי".

הדברים טעונים הסבר. הרי ברכת אשר יצר נוסדה על עניני הנפש הטבעית, על התיפקוד הפיסיולוגי של הגוף - נקבים נקבים, חלולים חלולים - היכן מוזכר כאן קשר לדבר רוחני?

בספר פחד יצחק על ענייני פסח (מאמר טו ג-ד), מסביר הרב הוטנר זצ"ל, שאכן ברכת "אשר יצר" היא על ענייני הגוף בלבד, אלא שמיד לאחר ברכת "אשר יצר" באה הברכה "אלוקי, נשמה שנתת בי", והיא כולה נוסדה על ענייני הנשמה - בראתה, יצרתה, נפחתה - ולכן המילים "ומפליא לעשות", באות כדי לשמש גשר-קשר בין שתי הברכות, "אשר יצר" ונשמה שנתת בי", הבריאה הגשמית לזו הרוחנית. כי הביטוי 'פלא', מלמד על המופלא שבכוח הדיבור, שנוצר מחיבור הגשמי והרוחני. משום כך קרא הרמב"ם לספר העוסק בענייני דיבור - נדרים, שבועות, הקדשות וכדו' - ספר **ההפלאה**. וילד העומד על גבול הנערות נקרא **מופלא** הסמוך לאיש', שאז מתנוצצת בו הדעת. ומקורו בתורה "איש כי יפליא לנדור נדר נזיר".

כוח הדיבור הוא אפוא מזיגה בין הנפש האלוקית והטבעית, בין הגשמי לרוחני, ומשום כך ה"נפש חיה" שבאדם אינה אותה נפש חיה שבע"ח, שהאחרונה מקורה מן הארץ בלבד, ואילו זו של האדם היא תרכובת בין האלוקי והאנושי, וע"כ שינה אונקלוס את תרגום "נפש חיה" שבאדם, ותרגם "רוח ממללא". לעומת זאת, מסביר המהר"ל בספרו גבורות ה', שכלו של משה רבנו היה נבדל מן החומרי, ע"כ המזיגה בין החומרי לרוחני לא הייתה אצלו כמקובל אצל רוב בני אדם, וע"כ היה משה "ערל שפתיים", "כבד פה וכבד לשון".

ד. נשמה ונשימה

מקור הנפש והשכל שבאדם הוא כאמור מה"מדיליה נפח", וע"כ נקראת הנשמה בשם זה, שעניינה 'נשימה', אך לא על שם פעולת הנשימה שאנו נושמים, "אין הכוונה בחינת נשמת האדם, אלא כביכול נשימת פיו ית' שמו, כמו שכתוב 'ויפח באפיו נשמת חיים'... וכבר המשילו רז"ל ענין השתלשלות הרוח חיים באדם לעשיית כלי זכוכית... כי הנידון דומה לראיה, שכשנבחין בנשימת פה האומן בכלי זכוכית בעת עשייתו, נמצא בו ג' בחינות: בחינה ראשונה הוא כשנשימת ההבל הוא עדיין תוך פיו, קודם בואו לתוך חלל השפופרת החלולה, אין לקרותה אז אלא בשם נשימה. הבחינה השנייה, כשנכנס ההבל ובא לתוך השפופרת ונמשכת כמו קו, אז נקרא רוח. והבחינה השלישית התחתונה, היא כשיוצא הרוח מהשפופרת לתוך הזכוכית, ומתפשטת בתוכה עד שנעשית כלי כפי רצון המזגג, אז מכיליא רוחו, ונקרא אז נפש, לשון שביתה ומנוחה. כן בדמיון זה, הוא עניין ג' בחינות נר"ן, שמושפעים כביכול מנשימת פיו ית', שבחינת הנפש היא הבחינה התחתונה, שהיא כולה בתוך גוף האדם" (נפש החיים שער א פט"ו).

נפחה זו, שהיא נשימת רבש"ע המחיייה את האדם, לא הייתה פעולה חד פעמית, בבריאת אדם הראשון, אלא פעולה מתמדת הנמשכת כל ימי חייו של כל אדם. הנשמה, מסביר במקום אחר ר' חיים מוולאז'ין (שם שער א פ"ה), לא הושלכה משמים ארץ, אלא נשארה במקומה-מקורה, אלא שהשתלשלה ממרומים לתחתיות ארץ, ורק קצה התחתון נמצא בגוף האדם. וע"כ נקרא גוף האדם בפי המקובלים "נעל", שכשם שהחלק התחתון שבגוף האדם נכנס לנעל, כך החלק התחתון של נשמת האדם נכנס לגוף. מעתה מורכב האדם כל ימי חייו משני יסודות מנוגדים אלו - הנשמה שהיא רוח אלקים ממעל, והגוף שמקורו עפר מן האדמה. והרי "רוח אלקים מרחפת על פני המים", ורוח זו קדמה לכל הבריאה, ומבחינה זאת קדם אדם לכל מעשה בראשית, כיון שמקורו מהרוח האלוקית. אך מבחינה גופנית, הרי היתוש קדם, והאדם נוצר אחרון למעשה בראשית.

מאז תחילת הבריאה מותקיים מאבק מתמיד בין המת, הדעת והנשמה, לבין היתוש, הצד החומרי שבאדם, מי הוא השולט - הצד הגשמי, הגופני, או החלק הנשמתי, האלוקי. "זכה" ושולט החלק הרוחני, אומרים לו: אתה קדמת לכל מעשה בראשית,

שהרי רוח אלקים שמרחת על פני המים, הקודמת לכל מעשה בראשית, היא השולטת, ואז האדם קודם לכל. אך אם הצד החומרי הוא השליט, ולא זכה האדם, הרי היתוש קדם לאדם, שאפי' היתושים ובע"ח זעירים קדמו לגופו של אדם.

ה. השופר והמלכות

הטעם הראשון מעשרה הטעמים שכתב הרס"ג בענין השופר הוא, שע"י השופר היו מכריזים על הכרתו של המלך, ואף אנו מכתירים את הקב"ה בר"ה. אך מדוע דוקא בשופר?

שירו של יום שישי הוא "ה' מלך", משום שעד ליצירת אדם לא היה מי שיכיר במלכותו. שהרי על בעלי חיים רבש"ע לא מולך אלא שולט ומושל, כדבריו המפורסמים של הגר"א, שמלכות מקבלים ברצון, וממשלה היא בכפיה. וע"כ "לה' המלוכה ומושל בגוים". המלוכה על ישראל משום ש"מלכותו ברצון קבלו עליהם", ואילו על אומה"ע הוא מושל, שלא קיבלו מלכותו. לע"ל כשיעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו - "והיתה לה' המלוכה" - על כל האומות, ואז "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". וכך לפני בריאת העולם לא היה מי שיקבלו כמלך, רק כשנוצר אדם בצלם אלקים, ויש בו דעת, בזה יכול לקבל את המלכות, שהרי על החיות, שאין בהן דעת, אינו מולך אלא מושל. וע"כ רק ביום שישי, בבריאת האדם, נוצרה מלכות ה' בעולם, וע"כ שירו של יום שישי, יום בריאת האדם, הוא "ה' מלך"

מתי נוצרה המלכות ביום שישי? ברגע שנפח בו נשמת חיים, אז נהיה האדם לרוח ממללא, וכדברי רש"י - הדעה והדבור. ברגע שקיבל הדעת נוצרה המלכות. במעשה בראשית נפח הקב"ה באדם ונתן בו דעת, אלא שאז היה הכל באתערותא דלעילא. מכאן ואילך צריכה המלכות להיווצר באתערותא דלתתא, ע"י האדם. ע"כ אנו חוזרים ביום זה על הנפיחה הראשונה ובזה ממליכים את ה', שהרי "זה היום תחילת מעשיך", ותחילת המעשים הכוונה לבריאת האדם ביום שישי, והוא הנחשב לראש השנה. א"כ הנפיחה בשופר היא היוצרת את מלכות ה', משום שהיא משחזרת את פעולתו של הבורא "ויפח באפיו נשמת חיים", כפי שהיה בששת ימי בראשית.

הדעה שבאדם, היא היוצרת את מלכות ה', אך היא גם זו שהופכת את האדם למלך. בתורת החסידות מבואר ששלשת האברים הראשיים המייצגים את שלשת המערכות שבאדם, נשמה, נפש וגוף, הם המח הלב והכבד. (ר' למשל בתורת המועדים להגר"ש ז'ון זצ"ל פ' בלק). כאשר הסדר שבאדם הוא ישר וראוי, אזי המח למעלה מהכל, והכבד למטה, והכל נשלט ע"י המח. משום כך 'מח לב כבד' ר"ת מלך. וזו גם הסיבה שהאדם מהלך בקומה זקופה, כשהמח למעלה והכבד למטה. משא"כ הבהמה שעסוקה כל העת בחיפוש אחר המזון, וראשה למטה.

כאשר האדם הופך את הסדר והכבד הוא השולט, והמח נשלט, נאמר עליו "אין אדם חוטא אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות", שבאין חכמה באה השטות, וממילא בא החטא. וע"כ "שטות" בגי' "יתוש", (עם הכולל).

כאשר האדם מולך, והמח בראש האברים, והאדם מעביר למוחו את ההכרעה למעשיו, אחר שיקול דעת, אנו אומרים שהאדם "נמלך" בדעתו.

בזה מסבירים את דברי התוס' במס' ע"ז (ד ע"ב). הגמ' שם אומרת שבלעם ידע את הרגע שבו הקב"ה כועס. "ויודע דעת עליו", "שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה". אלא שהקב"ה לא כעס באותו זמן, והיינו שאמר בלעם "מה אקב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה'". והגמ' מגדירה שם מהו כעסו של הקב"ה - "רגע כמימרא". שאלו תוס' בד"ה רגע: וא"ת מה היה יכול לומר בשעה מועטת כזאת. וי"ל, היה אומר כלם. והקב"ה הפכו ואמר מלך כדכתיב ותרועת מלך בו.

דברי התוס' מתבארים יפה עפ"י הדברים הנ"ל, שמלך הוא ראשי תיבות "מח לב כבד", וזהו סדר האדם, שהמח למעלה מכל האברים, והוא השליט והמדריך, אבל מי שנשלט ע"י תאוותיו, שם את הכבד למעלה ואת המוח החושב למטה. זו הייתה מזימתו של בלעם. ואכן בסופו של דבר התממשה קללתו, והחטיא את ישראל בבנות מדין, ובזה באה לידי ביטוי שליטתו של הכבד על המח. וזו הייתה כוונתו באומרו "כלם" היינו "כבד, לב, מוח".

ו. מלכות האדם

כשם שהשופר ממליך את הקב"ה בעולם, כך הוא ממליך את המח על האדם עצמו, וזה תפקידו של השופר, להכות ולהשתק את קולו של היתוש המנקר במוחו, ולא להניח ליתוש לשלוט. והנה השופר הוא ה**נפח** המכה ומשתק את היתוש, הוא הרוח ממללא, הדעה שבמוח, שהרי באה מן ה**נפיחה** האלוקית, האמורה להשתלט על היתוש החומרי ולהכניעו.

רגע התקיעות הוא הרגע שבו פועלת מחדש הנפיחה הקדמונית, "ויפח באפיו נשמת חיים". זהו רגע של יצירת האדם באדם, של המלכתה של הדעת שבו. ברגע זה יכול האדם לקבל על עצמו עול מלכות שמים והחלטה נחושה לחיות עפ"י הדעת שבו, עפ"י הנחיות הנשמה, התורה, כדי שלא יגידו לו "יתוש קדמך", אלא שהוא יהיה מלך על עצמו.

בס' הלקח והלבוב מביא מספרי חן ש"יתוש" עולה פעמיים "נחש" (716=358+358). וכ' הכתב סופר שנחש הוא מל' "חש", כמו "חשתי ולא התמהמתי". שתכלית הנחש למהר, להביא בהלה על האדם שלא יחשוב ולא ימלך בדעתו אלא יפעל מתוך בהלה. "אין ברגלים חוטא" (משלי יט ב). כי היצה"ר פועל על האדם בשתיים, א, מקרר שלא יעשה מצוות. ב, מחמם לעבירה. וזה ענינו של היתוש, לנקר במוחו ושלא יפעל מתוך מחשבה ושיקול דעת.

רמז לזה, טעם השלשלת. כ' ר' צדוק, שדבר הנמצא פעם ראשונה בתורה, שם יסודו והוא הענין העיקרי. והנה השלשלת מופיעה פעם ראשונה בפ' סדום, "ויתמהמה", והשלשלת מורה על השופר שיש בו ג' קולות, וזו תועלת השופר, להחזיר את אדם לשפיות ולחשיבה ע"י שמתמהמה ולא ממחר, ומעביר כל דבר תחת הבקורת השכלית. וע"ז נאמר "כי לולא התמהמנו, כי עתה שבנו זה פעמיים" (בראשית מג י). "לולא" אותיות "אלול". שזה הזמן להתמהמה ולחשוב, ובכך לחזור בתשובה. וזה תכלית חודש אלול. וכן הוא בפסוק "ואני אתנהלה לאיטי לרגל המלאכה" (בראשית לג יד), ר"ת אלול, שעיקרו של חודש אלול לעצור הבהלה ולשוב ולהתנהל באיטיות ובשיקול דעת.

בס' קדושת לוי מבאר ענין השלשלת על "וימאן", שהשלשלת רומזת על ג' האבות. וכשיזכר בג' האבות, יתמהמה ולא יחטא, כי חובת האדם להעביר לנגד עיניו תמיד למי הוא מחובר בשלשלת - לג' האבות. וזו הרי הסיבה שיוסף מאן להכנע, וע"כ גם על המילה "וימאן", מופיע טעם השלשלת, וזהו שאמרו חז"ל שדמות דיוקנו של אביו נתגלתה לו, ולא חטא. "באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו. אמר לו: יוסף, עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם, רצונך שימחה שמך מביניהם, ותקרא רועה זונות וכו'. מיד ותשב באיתן קשתו וכו'. מי גרם לו שיחקוק על אבני אפוד, אלא אביר יעקב" (סוטה לו ע"ב).

ובאותה מידה צריך אדם להיות קשור אל צאצאיו כדי לקשור את הדורות הבאים לג' האבות, ואם יחטא, עלול הוא לאבד את הדורות הבאים.

והביא בשם הבית ישראל מגור, עה"פ "שחת לו לא בניו מומם", שאם אדם עצמו חוטא, יש לו תקוה לשוב. ולכן גם אם שיחת לו - לא. אך אם עברה השחיתות לבניו, אז "בניו מומם", שם זה כבר מום קבוע שקשה לשנות.

"קול השפר" בגי' "היתוש" (721). זוהי המלחמה הנצחית בין הנפח ליתוש. בין "ויפח באפיו" שקדם ליתוש, לבין "עפר מן האדמה", היתוש, שקדם לאדם. רק הנפח יכול להתגבר על היתוש שבמוחו. אלא שאסור להתרגל לקול הזה, שכשנכנסים לשגרה, שוב אין השופר מעורר.

חידושי האלקטרוניקה של ימינו, הם המפריעים העיקריים לשלוות הנפש. הם הגורמים לבהלה, לחוסר המנוחה, להפרת השקט הנפשי. וע"ז אנו מבקשים בסוכות "הושענא נפש מבהלה". וזה בהקפה השישית של יוסף, צדיק יסוד עולם, יסוד הקדושה, שמיאן וניצח. זוהי תפילה להיחלץ מבהלת הנפש, מהשעבוד המתמיד לטכנולוגיה החדשה המשעבדת את האדם וממלאת את כל ישותו במתח ובצפיה כל רגע לקבלת מידע חדש, מסר חברתי וכדו'.

מי שאינו מסוגל לקבל על עצמו את מלכות הדעת, איך יקבל עול מלכות שמים? חייב אדם להציב את הדעת בראש כדי להיות מלך, מוח בראש ולמטה ממנו הכבד, הצד החומרי, שהרי בהיפוך הסדר מתהפך המלך ל'כלם', ככוונתו של בלעם. זמן התקיעה הוא הזמן שבו חוזר אדם לקבל את הנפיחה הראשונה, ולהעמיד את הדעת בראש.

"ה' אלוקיו עמו ותרועת מלך בו".

<http://www.kby.org.il/hebrew/torat-yavneh/view.asp?id=5756>